

Robert Auty

KAJKAVSKI KNJIŽEVNI JEZIK U SVJETLU JEZIČNOGA PREPORODA KOD SLAVENA

1. Kao što je poznato, uoči narodnog preporoda hrvatski je jezik postojao u nekoliko regionalnih varijanata. Najvažniji i najrazvijeniji kao književni idiom bio je bez sumnje jezik Dubrovnik, iako je zlatni vijek dubrovačke književnosti već pripadao prošlosti. Osim njega postojao je blisko srodni bosanski jezik, relativno mladi i regionalno ograničeni jezik slavonskih pisaca (Reljkovića i dr.), i kajkavski jezik, koji se upotrebljavao u Zagrebu i uopće u takozvanoj Civilnoj Hrvatskoj. Kajkavski se jezik već tada kultivirao kroz više od dva stoljeća, i bio je funkcionalno diferenciran u tom smislu što su se njime pisala ne samo književna djela već i razni tekstovi svakodnevnog ili praktičkog sadržaja. Na kraju osamnaestoga stoljeća ne možemo više govoriti o čakavskom dalmatinskom književnom jeziku. Hrvatski je jezik živio, barem što se tiče pismene forme, u one četiri varijante, koje smo ovdje naveli.

Možemo s pravom postaviti pitanje, da li je opravdano karakterizirati ona tri pismena idioma kao književne jezike. Po mome mišljenju ne bi bilo dobro primijeniti ovaj termin. Iako su pismeni idiomi, bazirani na četiri razna regionalna dijalekta, postojali istodobno s više-manje jasno određenim normama uzusa i ortografije, ipak su morali oni, koji su ih upotrebljavali, biti svjesni činjenice, da su sva četiri idioma bili eksponenti jednoga jezika, možemo kazati, po Daliboru Brozoviću, jednoga dijasistema.¹ Iz toga bih razloga više volio govoriti o književnim dijalektima pa i o kajkavskom književnom dijalektu. Uostalom, terminologija, koju ovdje predlažem, slaže se sa uzusom hrvatskih pisaca u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća. Ignac Kristijanović je izdao 1837. g. *Grammatik der kroatischen Mundart*, čime je naravno mislio na kajkavsko narječje, i nekoliko godina prije grof Janko Drašković je isto izabrao riječ 'dijalekt', kad je htio opravdati dosta miješani štokavski jezik svoje *Disertacije*.²

2. U prvoj polovici devetnaestoga stoljeća gotovo svi su slavenski jezici (osim ruskoga i poljskoga) prolazili kroz razdoblje preporoda. U tom su jezičnopovijesnom procesu potrebe pojedinih jezika ipak bile raznolike. Za sve je dotične jezike trebalo proširiti funkcionalne mogućnosti, prije svega modernizirati leksiku. Za sve jezike trebalo je naći ono što je Henrik Becker

¹ Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, 14.

² V. F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790—1832)* (= *Grada za povijest književnosti hrvatske XII*), 297.

nazvao *Sprachanschluss*³, trebalo je da se priključe općoj porodici evropskih narodnih jezika kao ravnopravni i jednakovrijedni članovi. Ali u slučaju Čeha, na primjer, bilo je prije svega važno pitanje obnavljanja zanemarenoga tradicionalnog književnog jezika. Kod Slovaka je trebalo naći dijalektnu bazu, na kojoj bi se mogao izgraditi zajednički jezik za Slovake. Za Hrvate je bilo najvažnije pitanje sjedinjenja. Nakon pokušaja uvođenja mađarskog kao službenog jezika (1790. g.) svijest o jedinstvenom hrvatskom narodu brzo se širila među hrvatskim intelektualcima. Glavni je problem dakle u hrvatskom narodnom preporodu bio problem sjedinjenja različitih književnih dijalekata i stvaranja jedinstvenog hrvatskog književnog jezika.

3. Razvitak mišljenja o tome na kakvoj bi se bazi (dijalektnoj ili tradicionalnoj) morao bazirati narodni književni jezik Hrvata treba razmatrati na pozadini lingvističkih i djelomično i ideoloških stavova, koji su se izražavali posebno kod slavenskih intelektualaca u habsburškoj državi dvadesetih i tridesetih godina devetnaestoga stoljeća. Bila su zapravo dva glavna pravca. U koncepciji Jána Kollára⁴ trebalo je da ostanu samo četiri slavenska dijalekta kao književni jezici: ruski, poljski, čehoslovački i ilirski. Budući da se termin ilirski jezik interpretirao kao štokavski (u nekakvoj neodređenoj dijalektnoj formi), ta je koncepcija značila da ni slovenski ni kajkavski neće imati mogućnost da postignu položaj književnog jezika. Sasvim je drugačiji bio stav Jerneja Kopitara u ovom pitanju. Kopitar je u cijelom nizu članaka i pisama zastupao koncepciju da svaki dijalekt ima pravo postati književni jezik. Stoga je podupirao i hrabrio Ignaca Kristijanovića u pokušaju da se kajkavsko narječje razvije u punopravni književni jezik.⁵

4. U prvom razdoblju hrvatskog preporoda kajkavsko je narječje igralo vrlo važnu ulogu. Cijeli se niz djela patriotskog sadržaja javljao u užoj Hrvatskoj dvadesetih i tridesetih godina. Izuzetak je bio grof Drašković, koji je izabrao za svoju *Disertaciju* štokavski dijalekt smatrajući ga autoritativnijim. Zatim g. 1836. Ljudevit Gaj je lansirao »ilirski« štokavski jezik, koji se prilično brzo akceptirao kao narodni književni jezik Hrvata. Moramo pitati, zašto je »ilirski« jezik tako lako pobijedio, usprkos Kristijanovićevoj strastvenoj obrani kajkavskog narječja. Moramo prije svega konstatirati da je Kristijanović bio dosta izoliran, iako je imao potporu Kopitara. Intelektualci u Zagrebu bili su na strani Gaja; i ukoliko se izražavala opozicija protiv jezične politike Iliraca, ona je bila manja kod kajkavaca nego drugdje, na primjer u Dalmaciji i u Slavoniji. Ne smijemo zaboraviti da književna forma kajkavskog dijalekta nije nikada potpuno odražavala taj dijalekt. Uvijek je stanovit broj štokavskih gramatičkih i leksikalnih elemenata ulazio u kajkavske tekstove. Tu je činjenicu nekoliko puta potcrtao Antun Šojat u svojim vrijednim

³ Henrik Becker, *Zwei Sprachanschlüsse*, Leipzig i Berlin 1948, 11—14.

⁴ '... čtvero nyní žijících, hlavnějších, vzdělanějších a knihy vydávajících nářečí...' (Jan Kollár, 'O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými' in *Hronka* I ii, Banská Bystrica 1836, 41; pretiskano M. Weingartom, Jan Kollár, *Rozprawy o slovanské vzájemnosti*, Prag 1929, 44.)

⁵ V. korespondenciju Kopitara s Kristijanovićem, *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku*, XII (1875).

člancima u časopisu *Kaj*.⁶ Kao svi književni idiomi, kajkavski je književni dijalekt bio umjetna tvorevina, nije bila prosti odraz govorenoga narječja. Prisutnost štokavskih elemenata u kajkavskim tekstovima dokaz je da se štokavski dijalekt smatrao na neki način višom, autoritativnijom formom hrvatskog jezika.

5. Kajkavski književni jezik (ili u mojoj terminologiji kajkavski književni dijalekt) postigao je kulminaciju svoga povijesnog razvitka na kraju osamnaestoga stoljeća. Njime su se pisala književna djela kao i dokumenti praktičkog i ličnog karaktera. Moglo se onda predvidjeti da će postati književni jezik na evropskoj visini. U tadašnjoj Civilnoj Hrvatskoj mogao je ispunjavati sve funkcije, koje pripadaju književnom jeziku. Ali već su na početku devetnaestoga stoljeća nastali novi uvjeti povijesnog razvitka za Hrvate. Nakon pada Mletačke Republike i pripojenja Dalmacije habsburškoj monarhiji našla se velika većina Hrvata u jednoj državnoj, ekonomsko-političkoj zajednici. Kad je Ivan Derkos⁷ govorio o potrebi da se nađe jedan jezik za sve stanovnike trojedinog kraljevstva — Hrvatske, Slavonije i Dalmacije — priznao je novu povijesnu situaciju, koja je morala utjecati također na jezičnu situaciju. Iz razloga koje sam barem djelomično istakao, pripala je uloga novog književnog i narodnog jezika za sve Hrvate štokavskome narječju.

6. Dakako, instalacija štokavskog (ilirskog) jezika namjesto kajkavskog nije značila konac pismene forme kajkavskog narječja. Ono je postalo funkcionalno ograničeno. Danas živi dalje kao jezik pjesništva. Ali baš ta činjenica pokazuje, tako mi se čini, snagu i otpornost kajkavske baštine.

⁶ V. na primjer A. Šojat, 'Kratki navuk jezičnice horvatske', *Kaj* II (1969), 3—4, 50.

⁷ Joannes Derkoosz, *Genius patriae super dormientibus filiis ...* Zagreb 1832, 38—9 (pretiskano kod Fanceva, n. d. 290.)